

Партійний чинник формування політичної еліти

Юрій Шайгородський,

кандидат психологічних наук, президент
Українського центру політичного менеджменту

Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / Національна академія державного управління при Президентові України, Українське товариство сприяння соціальним інноваціям; Ред. кол.: Е. А. Афонін (голова), Ю. С. Ганжуров, В. В. Лісничий, О. В. Радченко. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 416 с.

Обґрунтовуючи потребу наукового осмислення ролі політичних партій у формуванні політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації, слід зауважити, що без розуміння специфіки діяльності партій неможливо осягнути проблеми та окреслити перспективи демократичної системи. Адже досвід функціонування розвинених демократій доводить, що сучасні політичні партії, як і багато років тому, залишаються основними дійовими особами на політичній сцені та причетні до вирішення складних загальнодержавних завдань. А тому різні аспекти партійної розбудови постійно привертають увагу українських дослідників.

Нещодавно вийшла друком книга „Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації”, яка є творчим доробком групи вчених, очолюваної доктором соціологічних наук Е. Афоніним.

Розглядаючи методологічні засади дослідження політичних партій і партійних систем (розділ I), автори приділили велику увагу філософським, політологічним, правовим, соціологічним аспектам наукової проблеми. Авторський підхід до вивчення вітчизняних політичних партій ґрунтується на з'ясуванні їх сутності, ролі і статусу в представницьких демократіях, діяльності в структурах громадянського суспільства, у виборчих процесах, у системі владних відносин тощо.

Висвітлюючи процес генези політичних партій та науково-теоретичне обґрунтування їх ролі у державі, автори зазначають, що різноманіття шляхів формування партій обумовлює суттєві відмінності у структурно-функціональних, організаційних, ідеологічних, кадрових питаннях. Водночас на українських теренах спостерігаються й процеси універсалізації

партійного розвитку.

За сучасних обставин постає питання про актуальність „масових партій”. Чи відживають вони свій час в епоху індустріальної доби? З одного боку, вказують автори, відбувається поглиблення кризи „великих” партій. Цю тенденцію спостерігаємо, зокрема, у Німеччині. Там політичні уподобання громадян віддаються представникам невеликих парламентських партій. Подальша диференціація соціально-політичних інтересів різних суспільних груп вимагатиме відповідного політично-партійного представництва їх інтересів. З іншого боку, формування та ускладнення політичної комунікації, в тому числі й „електронної” демократії, породжує проблему віртуалізації політичного життя. Внаслідок цього з’являються нові форми політичної нерівності, наприклад, між користувачами новими засобами комунікації та тими, хто не має змоги до них долучитися.

О. Радченко, один з авторів посібника, посилаючись на особливості виникнення та формування політичних партій в Україні, пропонує вирізняти класичну, персоналізовану, харизматичну, галузеву, олігархічну або кланову, корпоративну і технологічну моделі політичних партій. Можна погодитися з висновком автора, що нагальним завданням партійної розбудови в Україні є досягнення суспільного консенсусу щодо базових цінностей, які стосуються форм власності, державного устрою, типу політичної влади, прав людини тощо.

Особливо актуальними є роздуми про „загрози демократичного державотворення через надуживання політичними та економічними свободами”. Справді, тривала історія сучасних моделей демократичного устрою сформуvalа ефективні механізми стримувань і противаг, які забезпечують демократичну політичну систему від різних форм зловживання. Водночас в українських умовах „політична риторика нового часу вимагала певної демократичної атрибутики, і від надуживання економічними свободами нові олігархи перейшли до надуживання свободами політичними – створенням під себе політичних партій України”.

Досить часто здається, що в Україні за роки незалежності сформувалася політична система „блокованої демократії”. Цікаві думки щодо цього можна знайти у розділі II, де проаналізовано прямий і опосередкований зв’язок між специфікою конкретних політичних систем та особливостями функціонування політичних партій.

Не оминають автори посібника й проблеми пошуку ефективних моделей діяльності політичних еліт в умовах багатопартійності. Зокрема, на прикладі британської політичної системи розглядається специфіка функціонування адміністративно-управлінського механізму за умов жорсткої парламентської партійної дисципліни. На відміну від британського біпартизму, американські політичні партії функціонують як виборчі машини, забезпечуючи своїм представникам доступ до всіх органів влади. Дослідники прагнуть відповісти і на запитання щодо

актуальності біпартизму в Україні. На їхню думку, навряд чи доцільно на етапі складного процесу демократичних перетворень передавати всі важелі влади лише двом політичним силам. Досвід владної монополії однієї партії може стати у нагоді для забезпечення партійного середовища від негативних проявів.

Певною протидією в цьому плані стає виважена коаліційна співпраця: „Партійна більшість у парламенті визначає ту стратегію, яка відповідає суспільному інтересові, розробляє і втілює відповідний політичний курс, коригує його в разі необхідності і здійснює контроль за відповідністю дій уряду загальному спрямуванню державної політики. Таким чином відбувається реалізація державно-владної суб'єктності партій, що сформували правлячу більшість і забезпечується їх соціальна відповідальність”. Однак така модель далека від українських реалій. На сьогодні більшість парламентських партій в Україні мають переважно корпоративну ментальність, задовольняючи власні, а не загальнонаціональні інтереси. Внаслідок цього дискредитується не лише парламент як інструмент демократичного управління, а й демократична система взагалі. Причини такої ситуації автори прагнуть знайти шляхом дослідження генези та особливостей сучасних політичних партій України. Розглядаються різні сценарії створення партій, виокремлюються етапи їх становлення, аналізується ідеологічний спектр української багатопартійності: від лівих до правих екстремістів.

У розділі III висвітлено проблеми регіональної політичної асиметрії в Україні. Слушно зазначається, що „наявність асиметрії має глибокі історичні корені, відбиває факт свідомої диспропорційності у складі СРСР українських територій, що й дотепер знаходяться на різних стадіях економічного розвитку. У нинішній перехідний період асиметрія зростає”.

Цікавим є аналіз динаміки регіонів України за коефіцієнтом регіональної політичної асиметрії. Так, до максимально лівополярних віднесені Луганська, Донецька області, Севастополь, Автономна Республіка Крим; до лівоасиметричних – Запорізька, Одеська, Миколаївська, Харківська, Дніпропетровська області; до політично симетричних – Херсонська, Кіровоградська, Полтавська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська області; до правоасиметричних – Сумська, Закарпатська, Вінницька, Хмельницька, Київська, Чернівецька області та Київ.

Партії та партійні еліти України досліджуються також з точки зору проблем проведення реформи адміністративно-територіального устрою країни. З цим пов'язується надання реальної влади місцевому самоврядуванню. Пропорційний принцип проведення виборів до органів місцевого самоврядування 2006 року віддзеркалив на регіональному рівні ситуацію з Верховною Радою: якщо у парламенті більшість депутатського корпусу складають жителі Києва, то майже дві третини депутатського складу обласних рад – це переважно представники обласних центрів.

На сторінках посібника йдеться про політичну асиметрію як чинник конфліктогенності в діяльності партій і партійних лідерів. Ця проблема розглядається в контексті концепції кліважів. Кліваж при цьому визначається як довготривалий структурний конфлікт, що призводить до утворення позицій, які охоплюються конкурентними політичними організаціями. Традиційно виділяють чотири лінії соціетальних конфліктів: центр - периферія, держава - церква, місто - село, праця - капітал. Для українських умов проаналізовано кліважі історичні, перехідні, вірогідні та актуальні.

У розділі IV („Політико-управлінська еліта як суб'єкт становлення та розвитку політичних партій і політичних систем“) розглядаються механізми формування еліти та її роль у політичних процесах. Заслугове на увагу спроба виокремити сутнісні ознаки еліти та контреліти. При цьому підкреслюється, що в українських трансформаційних умовах не завжди відбувається розподіл функцій між владною та опозиційною елітами, наголошується на існуванні потенційних ризиків для опозиції, зважаючи на недостатній рівень політичної культури в українському суспільстві.

Привертає особливу увагу розділ V („Умови та чинники розвитку політичної системи України“), в якому осмислюється проблема політичної модернізації, її типології, суперечностей та варіантів для України. Детально розглянуто проблеми становлення якісно нової політико-управлінської еліти. Зокрема, авторитаризм класифікується як проміжна форма на шляху переходу від тоталітаризму до демократії. За цих умов роль політико-управлінської еліти у формуванні світоглядно-ідеологічних цінностей демократичної політичної системи України стає дуже важливою.

У розділі VI посібника наведено статистично-аналітичні матеріали, що містять результати народного волевиявлення в Україні. Зазначений матеріал не лише ілюструє наукові висновки попередніх розділів, а й налаштовує на роздуми щодо прогностичних сценаріїв розвитку процесу політичної модернізації в Україні. Очевидно, ця проблема стане предметом розгляду інших навчальних посібників, беручи до уваги дискусійність та невирішеність багатьох проблем, пов'язаних з розвитком політичних партій і становленням нової політичної еліти України.

Рецензований посібник – це своєрідне енциклопедичне видання, присвячене теоретичним і практичним аспектам ролі політичних партій у формуванні сучасної політико-управлінської еліти. Книга буде корисною не лише для слухачів Національної академії державного управління при Президентові України, а й для широкого загалу читачів, небайдужих до процесів демократичної розбудови України.